

102/1

MWONGOZO WA KUTAHINI

1. Inshayakumbukumbu

Vipengelemuhimavyakutahini

(a) Muundo

(b) Maudhui

MUUNDO

(i) Inshaiwenakichwakinachotaja

- a) Wanaokutana
- b) Kiini cha mkutano
- c) Mahali
- d) Tarehenawakati

Mwanafunziazingatiemtindowauandishiwakumbukumbu.f:

- Mahudhurio
- Aorodhesheajenda.

Baadhiyamaudhui.

- i. Mafunzoyanjia bora zaulima / njiazakiteknolojia.
- ii. Wakulimakufadhiliwanaserikalikwanjiazamikopo, mbolea, mbegun.k
- iii. Kujengamabwawakatikasehemuzinazoathiriwanakiangaziiliyatumiwekunyunyizia maji.
- iv. Maonyeshoyakilimoiliwakulimawajuenamnampyayaukulima.
- v. Wakulimakuhimizwakukumbatiakupandavyakulavinyostahimilikiangazi; - mihogo, viazitamun.k
- vi. Uhifadhi bora wamavuno- maghalayakuhihifadhivyakulavyanafaka.
- vii. Chakula cha msaadawawalioathiriwa.
- viii. Ufadhiliwawataalamu ;mashirikakama KARI.
- ix. Kuhimizaupanziwamitiilikuzuiaammonyokowaudongo.
- x. Kunadhifishamiundomisingik.vbarabarailichakulakisafirishwe
- xi. Mfumowakilimobiasharauhimizwe

2. Hiiniinshayamjadala

Mtahiniwaashughulikiehojazakuunganakupinga.

KUUNGA

- i. Upungufuwadawahospitalini/zahanatini
- ii. Upungufuwawauguzinamadaktarikatahospitalinazahanati.
- iii. Msongomanowawagonjwatakatikahospitalikuu.
- iv. Vifovinaryotokananamigomoyawauguzinamadaktari.
- v. Migomoyamadaktarinawauguzi.
- vi. Upungufuwawauguzinamadaktariwenyeujuzi wakutumiavifaavyakisasavilivyokati kagatuzi.
- vii. Utatakatikamkondowaugatuzi, mfano; mgaowapesakwagatuzi
- viii. Mazingirahasikazinikwamadaktarinawahudumuengine.
- ix. Upungufuwavifaavyamatibabukatikazahanatinahospitali.

KUPINGA

- i. Kuajiriwakwamadaktarinawauguzi.
- ii. Kuongezewamishaharakwamadaktarinawauguzi.
- iii. Kununuliwavifaa/ mitambo/ mashinezamatibabu.
- iv. Uhuruwakujiunganavyamavyakuteteawafanyikazi.
- v. Uhuruwakujiendelezakitaalumakwamadaktarinawauguzi.
- vi. Uhuruwakufanyakaziyaudaktarinauuguzipopoteduniani.

3. -Hiiniinshayamethali.

-Mtahiniwaatungekisakinachodhihirishamaanayamethalihii.

-Zingatiasehemumbilizamethali.

-

Watuwanaposhindwakufaulukatikajambohuwalaumu watuwenginekwamakosayaowenye we.

-Kisakinawezakuhusu

- (i) Mwanafunzi ambayeamekosakufaulukatika mtihani maranyingihuwalaumu walimu, shule, ukosefu wavitabu, wazazi ,n.k
- (ii) Mkulima aliyekosamavunomazurikwasababuyakuchelewakulima au kupandakusingiziamvua, mbegu, n.k

Hakikikazi yawatahiniwa

4. Hiiniinshayamdokezo

-Shartimtahiniwaabunikichwa

-Shartimtahiniwaaanzekwamanenoaliyopewa

-Mtahiniwaanauhuruwakutumiambinurejeshi

-Mtahiniwaabunikisakitakachobainishakutokeamhusikaaliyemfahamuruningani mf.

- Ushindiwauchaguzimkuu.
- Kuhusikakatikaugaidinakishakuhukumiwa.
- Ushindikatikamtihani.

Shartiatungekisakinachomhusumhusikaaliyemwonaruningani.

Mtahiniwaanauhuruwakuelezahabariyaruninganayaliyotokeabaadayakuonapichayamtuali yemfhamu

MWOGOZO WA KUSAHIHISHA**SWALI 1, 2,3 NA 4****UTANGULIZI**

Karatasi hii imedhamiria kutathmini uwezo wa mtahiniwa wa kuwasiliana na msomaji na kuwasilisha ujumbe kimaandishi, azingatia mada aliyopewa. Mawasiliano haya yatategemea ukwasi wa lugha ya mtahiniwa, kwa mfano, kutunga sentensi sahihie mtiririko mzuri kimawazo, lugha ya kuvutia na yenye mawazo asilia, ubunifu mwingi na hati nadhifu. Kwa kutegemea maagizo ya swali lenyewe na umahiri wa lugha, ni lazima kutilia mkazo mtindo, mada na uwezo wa mtahiniwa kufuata maagizo vilivyo. Mtahini lazima aisome insha yote huku akizingatia sarufi, hijai, hoja, msamiati na mtindo ili aweze kuikadiria kwa kurejelea viwango mbalimbali vilivyopendekezwa. Viwango vyenyewe ni A,B,C na D kutegemea uwezo wa mtahiniwa.

VIWANGO MBALIMBALI**KIWANGO CHA D KWA JUMLA MAKI 01-05**

- i. Insha haielewiki kwa vyovyote vile ama uwezo wa mtahiniwa wa kutumia lugha ni hafifu sana, hivi kwamba mtahini lazima afikirie kile mtahiniwa anachotaribu kuwasilisha.
- ii. Mtahiniwa hana uwezo wa kutumia maneno ya Kiswahili kwa njia inayofaa.
- iii. Lugha imevurugika, uakifishaji haufai na insha ina makosa ya kila aina.
- iv. Kujitungia swali na kulijibu.
- v. Insha ya urefu wa robo ikadiriwe hapa.

NGAZI MBALIMBALI ZA KIWANGO CHA D.**D-(D YA CHINI) MAKI 01-02**

- i. Insha haina mpangilio maalum na haieleweki kwa vyovyote vile.
- ii. Kujitungia swali tofauti na kulijibu.
- iii. Kuandika kwa lugha isiyo Kiswahili au kuchanganya ndimi.
- iv. Kunakili swali au mawali na kuyakariri.
- v. Kunakili swali au kichwa tu.

D WASTANI MAKI 03

- i. Mtiririko na mawazo haupo.
- ii. Mtahiniwa amepotoka kimaudhui.
- iii. Matumizi ya lugha ni hafifu mno.
- iv. Kuna makosa mengi ya kila aina.

D+ (D YA JUU) MAKI 04-05

- i. Insha ya aina hii hukuwa na makosa mengi ya kila aina , lakini unaweza kutambua.kile ambacho mtahiniwa anajaribu kuwasilisha.
- ii. Hoja hazikuelezwa kikamilifu/mada haikukuzwa vilivyo.
- iii. Mtahiniwa hana uhakika wa matumizi ya lugha.
- iv. Mtahiniwa hujirudiarudia.
- v. Insha itakayozingatia sura lakini ikose maudhui ikadiriwe hapa

KIWANGO CHA C KWA JUMLA MAKI 06-10.

- i. Mtahiniwa anajaribu kuishughulikia mada japo hakuikuza na kuiendeleza vilivyo.
- ii. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe kwa njia isiyovutia.
- iii. Mtahiniwa anaakifisha sentesi vibaya.
- iv. Mtiririko wa mawazo unaanza kujitokeza japo kwa njia hafifu.
- v. Insha ina makosa mengi ya sarufi, ya msamiati na ya tahajia (hijai)

C- (C YA CHINI) MAKI 06-07

- i. Mtahiniwa ana shida ya kuwasilisha na kutirisha mawazo yake.
- ii. Mtahiniwa hana msamiati wa kutosha wala miundo ya sentensi ifaayo.
- iii. Mtahiniwa anafanya makosa mengi ya sarufi, ya hijai na ya msamiati na insha yake haieleweki kwa urahisi.

C WASTANI MAKI 08

- i. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe lakini kwa njia hafifu.
- ii. Dhana tofauti tofauti hazijitokezi wazi,
- iii. Mtahiniwa hana ubunifu wa kutosha.
- iv. Mtiririko wa mawazo ni hafifu na hana ufundi wa lugha unaofaa.
- v. Anajaribu kushughulikia mada aliyopewa.
- vi. Mtahiniwa ana shida ya uakifishaji.
- vii. Mtahiniwa anafanya makosa mengi ya sarufi, na hijai na ya msamiati lakini bado insha inaeleweka.

C+ (C YA JUU) MAKI 09-10

- i. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe lakini kwa njia hafifu.
- ii. Dhana tofauti tofauti hazijitokezi wazi.
- iii. Kuna mtiririko wa mawazo japo hana ufundi wa lugha unaofaa.
- iv. Misemo na methali zimetumika kwa njia hafifu.
- v. Ana shida ya uakifishaji.
- vi. Kuna makosa ya sarufi, ya msamiati naya hijai yanayoathiri mtiririko wa mawazo.

KIWANGO CHA B KWA JUMLA MAKI 11-15

- i. Mtahiniwa anaonyesha hali ya kuimudu lugha.

- ii. Mtahiniwa anatumia miundo tofauti tofauti ya sentensi vizuri.
- iii. Mtahiniwa ana uwezo wa kutumia lugha ya ufasaha.
- iv. Mada imekuzwa na kuendelezwa kikamilifu.
- v. Insha ya urefu wa robo tatu ikadiriwe katika kiwango hiki.

Ngazi mbalimbali za kiwango cha B

B- (B YA CHINI) MAKI 11-12

- i. Mtahiniwa anawasilisha ujumbe vizuri kwa kueleza hoja tofauti tofauti akizingatia mada.
- ii. Mtahiniwa ana mtiririko mzuri wa mawazo.
- iii. Mtahiniwa anatumia mifano michache ya msamiati unaovutia.
- iv. Makosa yanadhihirika kiasi.

B WASTANI MAKI 13

- i. Mtahiniwa anadhihirisha hali ya kuimudu lugha.
- ii. Mawazo ya mtahiniwa yanadhihirika akizingatia mada.
- iii. Mtahiniwa anateua na kutumia mifano michache ya msamiati mwafaka.
- iv. Sarufi yake ni nzuri.
- v. Uakifishaji wa sentensi zake ni mzuri.
- vi. Makosa ni machache ya hapa na pale.

KIWANGO CHA A KWA JUMLA MAKI 16-20

- i. Mtahiniwa ana ubunifu wa mawazo yanayodhihirika na kutiririka akizingatia mada.
- ii. Mtahiniwa anadhihirisha ujuzi wa lugha yenye mnato.
- iii. Ana uwezo wa kutumia tamathali za usemi ili kutoa hisia zake kwa njia bora na kwa urahisi.
- iv. Umbuji wake unadhihirisha ukomavu na ukakamavu wake kimawazo.
- v. Insha ina urefu kamili.

USAHIHISHAJI NA UTUNZAJI KWA JUMLA

Mtahirini sharti aisome insha yote akizingatia vipengee muhimu. Vipengee hivi ni maudhui, msamiati, mtindo, sarufi na hijai.

MAUDHUI

Maudhuini hoja au mambo yanayozungumziwa, kuelezewa au kuhadithiwa kwa mujibu wa mada iliyoteuliwa. Maudhui ndio hasa uti wa mgongo wa insha yoyote ile. Ubunifu wa mtahiniwa hukisiwa kwa kutathmini uzito wa maudhui yake kulingana na mada teule.

MSAMIATI

Msamiati ni jumla ya maneno yatumiwayo katika lugha husika. Mtahiniwa anatarajiwa kutumia msamiati unaoana na mada teule. Kutegea ukwasi wa lugha alionao, mtahiniwa anatarajiwa kuikuza mada kwa kuifinyanga lugha kiufundi. Ni muhimu kuelewa kwamba kutokana na maendeleo na ukuaji wa teknolojia na mawasiliano, maneno mapya yanaibuka kila uchao.

MTINDO

Mtindo unahusu mambo yafuatayo:

Mpangilio wa kazi kiaya.

Mtiririko na mshikamano wa mawazo kiaya na katika insha nzima.

Hati nzuri na inayosomeka kwa urahisi.

Matumizi ya tamathali za usemi, kwa mfano methali, misemo, jazanda na kadhalika.

Kuandika herufi vizuri kwa mfano Jj, Pp, Uu, Ww na kadhalika.

Sura ya insha.

Unadhifu wa kazi ya mtahiniwa.

SARUFI

Sarufi ndio msingi wa lugha. Ufanisi wa mawasiliano hutegemea uwezo wa mtahiniwa wa kutunga sentensi sahihi zenye uwiano wa kisarufi. Mtahini ataoonyesha makosa yote ya sarufi yaliyo katika insha anayosahihisha. Makosa ya sarufi huweza kutokea katika:

Matumizi ya alama ya uakifishaji.

1. Kutumia herufi kubwa na ndogo mahali pasipofaa.
2. Matumizi yasiyofaa ya ngeli na viambishi, viunganishi, nyakati, hali, vihusiano na kadhalika.
3. Mpangilio wa maneno katika sentensi.
4. Mnyambuliko wa vitenzi na majina.
5. Kuacha neno linalohitajika au kuongeza neno lisilohitajika katika sentensi.
6. Matumizi ya herufi kubwa katika:
 - a. Mwanzo wa sentensi.
 - b. Majina ya pekee.
Majina ya mahali, miji, nchi, mataifa na kadhalika.

Siku za juma, miezi n.k.
Mashirika, masomo, vitabu n.k.
Jina la Mungu.
Majina ya kutambulisha hasa wanyama wa kufugwa, kwa mfano
yale ya mbwa- Foksi, Jak, Popi, Simba, Tomi na mengineyo.

MAKOSA YA HIJAI/TAHAJIA

Haya ni makosa ya maendelezo. Mtahini anashauriwa asahihishe huku akiyaonyesha yanapotokea kwa mara ya kwanza tu. Makosa ya tahajia huweza kutokea katika:

Kutenganisha neno kwa mfano ‘aliye kuwa’

Kuunganisha maneno kwa mfano ‘kwasababu’

Kukata silabi visivyo afikapo pambizoni kama vile o’

Kuandika herufi isiyo faa kwa mfano ‘ongesa’ badala ya ‘ongeza’

Kuacha herufi katika neno kwa mfano ‘aliekujia’ badala ya ‘aliyekujia’

Kuongeza herufi isiyohitajika kama vile ‘piya’ badala ya ‘pia’

Kuacha alama inayotarajiwa katika herufi kama vile j i

Kukosa kuandika kistari cha kuyendeleza neno afikiapo pambizoni au kukosa kukiandikia mahali pasipofaa.

Kuacha ritifaa au kuiandikia mahali pasipofaa, kwa mfano, ngom’be, n’gombe, ngo’mbe n.k

Kuandika maneno kwa kifupi kama vile k.v, k.m, v.v, n.k na kadhalika.

Kuandika tarakimu kwa mfano 27-08-2010

ALAMA ZA KUSAHIHISHA

—— Hupigwa chini ya sehemu au neno ambapo kosa la hijai limetokea kwa mara ya kwanza tu.

—— Hupigwa chini ya sehemu au neno ambapo kosa la hijai limetokea kwa mara ya kwanza tu.

√Hutumia kuonyesha hoja inapokamilikia pambizoni kushoto.

^Hutumia kuonyesha kuachwa kwa neno/maneno.

√Hutumiwa kuonyesha msamiati bora. Alama hii hutwa juu ya neno lenyewe.

×Hutumiwa kuonyesha msamiati usiofaa. Alama hii hutwa juu ya neno lenyewe.

Maelezo mafupi yanahitajika kuhusu tuzo lililotolewa kila ukurasa uwe na alama ya chini katikati ili kuthibitisha kuwa mtahini ameupitia ukurasa huo.

UKADIRIAJI WA UREFU WA INSHA YA PILI/ZOTE.

Maneno 9 katika kila mstari – ukurasa moja na nusu.

Maneno 8 katika kila mstari –ukurasa moja na robo tatu.

Maneno 7 katika kila mstari – kurasa mbili.

Maneno 6 katika kila mstari – kurasa mbili na nusu.

Maneno 5 katika kila mstari – ukurasa mbili na robo tatu.

Maneno 4 katika kila mstari – kurasa tatu na robo tatu.

Maneno 3 katika kila mstari – kurasa nne na nusu.

Kufikia maneno 174 – insha robo

Maneno 175-274 insha nusu.

Maneno 275-374 insha robo tatu

Maneno 375 na kuendelea insha kamili